

Petr Jehlička on Inglismaal tegutsev tšehhi päritolu sotsiaalteadlane, kes uurib Ida-Euroopas levinud, kuid läänes pigem vähe tuntud „mitteformaalset toidukasvatamist ja levitamist ning sellega seotud teadmuse jagamist“, teisisõnu potipõllundust keskkonnasäästlikkuse vaatenurgast.

MEIE KÕIGI SILME ALL LAIUV NÄHTAMATU AED

KAUR MARAN
tometaja

Miks on iseendale toidu kasvatamine levinud just piirkonnas, mida nimetame tinglikult Ida-Euroopa-paks? Kas see on seotud ikka jätkuva nõukogude aja mõjuga? Ühel hetkel ajaloos oli see teadmus igal pool olemas. Ma ei ole ajaloolane ega oska seetõttu sellele teema ajalugu lahata, küll aga olen huvitatud hetkeolukorrast ja tulevikust. Sellistes riikides nagu näiteks Eesti on inimestel jätkuvalt loodusega lähedane suhe – käiakse looduses, sealt saadakse kasu. Inimestel on järved ääres metsas teine kodu nii Soomes kui Lätis. Tšehhis on asi samamoodi – linnainimestel on loodusega otsene suhe, seal osatakse käia ja sealt hüvesid kasutada. Mõnedes teistes ühiskondades on need sidemed läbi lõigatud.

Kui näiteks Tšehhis on viiendik tarbitavatest parasvõtme puu- ja köögiviljadest majapidamiste endi toodetud, siis Suurbritannias on sama näitaja 3–5 protsenti. See on ju 4–5-kordne vahe! Kuid asi ei ole ainult toitu tootvate inimeste hulgas, vaid ka selle tegevuse ümber tekkivates sotsiaalsetes struktuurides. Saaduseid jagatakse omavahel väljaspool turukanaleid ning üldjuhul ilma konkreetse vastutusu ootusega.

Mina vaatan seda praktikat aga just jätkusuutlikkuse vaatenurgast. Üks ilmikas baasteadmine on, et kodukasvatatud toit säästab tavaliselt kilo kohta ühe kilo süsinikdioksiidi, kuna kasutatakse palju vähem väetiseid, kohapeal tootmise pärast on transpordivajadused väiksemad jne.

Ütlete, et see ei ole vaid kasvatamine, ega ka teadmine – selles meile igapäevases nähtuses on olemas ka sotsioloogiline dimensioon. Milles see seisneb? Sotsiaalteadlase jaoks on see väga huvitav teema, mida saab jälgida mitme nurga alt. Jätkusuutlikkus on neist vaid üks. Võib vaadata ka kogukondade moodustamise vaatenurka. Inimesed vahetavad omavahel teadmisi praktikatest, jagavad retsepte ning moodustavad seeläbi keerukaid sotsiaalseid sidemeid.

Seejuures ollakse oma kasvatatud toidu üle väga uhked. Tehakse ka keerulisemaid asju, na-

gu mahlad ja alkohoolsed joogid. Tšehhis on olemas ka ametlikud teenused, kuhu saab minna oma õuntega, ning väikese summa eest tehakse nendest siis alkoholi, mille tarvitamine hiljem taas omamoodi sotsiaalseid sidemeid loob.

Valdav osa teie igapäevases teadustööst toimub Inglismaal. Arvestades, et Suurbritannias sellist ise toidu tootmist nii palju ei ole, siis kas see on tinginud ka suurema akadeemilise huvi toidukasvatamise kui tegevuse vastu?

Jah, absoluutselt. See on ka minu uuringute teine suund iseendale toidu tootmise sotsiaalsete, majanduslike või keskkonnanamõtjude kõrval – kui palju selle käigus teadmisi toodetakse ja kuidas need teadmised liiguvad. Suurem osa selleteemalistest teadusuuringutest pärineb kohtadest, kus seda tegevust on vähem, nagu Suurbritannia ja Holland. Samas teame andmete järgi, et Poolas on toidukasvatusega seotud 50–60 protsenti inimestest, Eestis kümme protsenti inimestest. Nendest riikidest on selleteemalisi sotsioloogilisi uuringuid aga väga vähe.

Nüüd see muidugi vaikselt muutub, eriti Poolas. Huvitav on seegi, kuidas see teema laieneb näiteks sotsiaalsele vastupidavusele. Inimesed raiskavad vähem, jagavad oma saadusi sõprade ja tuttavatega ega sõltu seetõttu ühest konkreetsest toidu hankimise kanalist – kaubandusvõrgust. See on aga vastupidavuse põhiline eeldus. Mida mitmekesisem on süsteem, seda keerulisem on seda rivist välja lüüa. Lisaks seda tegevust ka lihtsalt nauditakse.

Minu jaoks on see üks huvitav asi, kuna see on väga tavaline. Mul on alati olnud kodus vanaemade või ema tehtud moosipurgid või ka ise tehtud toidud, selles pole nagu midagi erilist. Muidugi, seda ma usun. Sellises ühiskonnas teavad kõik sellest praktikast, aga ei pruugi sellest kuigi teadlikud olla. Ometigi on juba see, kui vanaemadelt purke saadakse, selles praktikas osalemine. Tšehhis kasvatab toitu 38 protsenti inimestest, aga üle 50 protsenti saab sellise kasvatamise kaudu süüa. See on nagu omaette sotsiaalne võrgustik. Olen seda ise nimetanud ka nähtamatuks aiaks.

Sinu reaktsioon on tüüpiline. Inimesed on

küll selle praktika osa, aga nad ei pruugi sellest teadlikudki olla. Oleme oma töö käigus intervjuerinud inimesi, kes ei pea seda nagu millekski ega mäleta, kui palju nad kellegagi toitu on jaganud.

Paar aastat tagasi sundisin ka oma ema selliste asjade üle arvet pidama. Ta elab ise aias, kus tal on köögiviljad ja peab kogu. Algselt ütles ta, et see pole üldse mingi märkimisväärne kogus. Seepeale andsin talle märkimiku ja ütlesin, et võta, pea õige arvet, palju mida jagad. Nii ta panigi kirja kuupäeva, koguse, kellega jagas ja mida. Paar kuud hiljem oli ta ka ise hämmingus, kui palju ta kokku oli andnud ja ka saanud.

Aga kui ta poleks seda kirja pannud, ei oleks ta seda täheleegi pannud. See on tema jaoks osa elust. Ta ei ole mingi toidu- ega keskkonnaaktivist, kes asjaga kuidagi teadlikult tegeleks. Ta ei taha sellega maailma muuta, aga sisuliselt ta seda teeb – aitab vähendada CO2-heitmeid ja vähendab toidukilomeetreid.

Nagu ütlesin, see on meiesuguste inimeste jaoks täiesti elementaarne nähtus. Kuidas aga võetakse teie töid vastu ühiskondades, kus sellist kommet ei ole? Väga positiivselt.

Kas inimesed on üllatunud?

Muidugi, kuna arvud on ju hämmastavad. Kuigi suurem osa mu andmestikust pärineb Tšehhist ja Poolast, on sama praktika kindlasti olemas ka Bulgaarias ja Rumeenias jne. Tihtipeale öeldakse mulle, et sellise toidutootmise põhjuseks on ainult vaesus, ja tihtipeale see kahtlemata nii ka on. Aga Poolas ja Tšehhis nii öelda ei saaks. Pigem on vaesuse pärast kasvatamine erand. Suurem osa inimestest on ikkagi heal järjel ja keskklassis. Pigem on isegi niipidi, et vaestel ei ole ligipääsu põllumaale. Vähemalt Tšehhis ja Poolas ei ole see ainult elulujäämise strateegia. Ma ei tea, akki näiteks Moldovas on.

See ei ole universaalne või homogeenne nähtus, aga mind häirib see kriitika, nagu oleks tegevust ainult vaeste inimeste äraelamise vahendiga. Ei ole, ja me teame seda kindlalt.

See on isegi sotsiaalselt üsna mitme-

kesine praktika, millega tegeleb igasuguse sotsiaalse profiiliga inimene. Poolas kasvatab endale ise toitu üle 50 protsenti madalama haridusastmega inimestest, aga ka 50 protsenti ülikoolide professoritest ja firmajuhtidest. Näib, et sissetulek ja haridustase ei oma siin kuigi suurt mõju. Ainus, mis määrab, on vanus – mida vanemad inimesed on, seda enam on nad ka tegevad. Kuigi on ka palju 18-aastaseid toidukasvatavaid.

Kas on ka näha ajalisi muutusi, langusi või tõuse?

Paraku ei ole meil 1989. aastale järgnenud ajajärgust kuigi palju andmeid. Alustasime oma uuringutega aastal 2005, kuid 90ndate algusest on olemas vaid veidi infot selle nähtuse kohta. Tõenäoselt oli 90ndatel kerge langus, mille kohta on olemas ka kaudseid ja pigem anekdootlikke tõendeid.

SEE EI OLE UNIVERSAALNE VÕI HOMOGEENNE NÄHTUS, AGA MIND HÄIRIB SEE KRIITIKA, NAGU OLEKS TEGEMIST AINULT VAESTE INIMESTE ÄRAELAMISE VAHENDIGA. EI OLE, JA ME TEAME SEDA KINDLALT.

Näiteks olen maastikuarhitektidelt kuulnud, et 90ndatel tellisid kõigis sotsialismimaades jõukad inimesed endale selliseid lahendusi, kus peenrad kaotati ära ja asendati kas muru, laste mänguväljaku või muu mitmetootlikuga. Umbes kümme aastat tagasi hakkas see aga väidetavalt muutuma ning ilumurude asemel võib taas näha peenramaid. Ja need on jõukad inimesed, kellel on kindlasti piisavalt raha ja kelle jaoks see ei saa olla eluspüsimise vahend.

Üldiselt näib see olevat märkimisväärselt stabiilne nähtus. Toitu kasvatavate inimeste osakaal on püsunud enam-vähem samal tasemel. Meie andmete põhjal on see Tšehhis ja Poolas 40 protsenti elanikkonna juures, kuigi üks väikseid kõikumisi muidugi on.

Muutusi on toimunud ka selles, mida oma aiaga tehakse. Tihtipeale vähendatakse näiteks põllu- või peenramaade ulatust või kasvatatavate viljade osakaalu. Kui varem oli olulisem toota näiteks kartuleid või muud, siis nüüd ei ole majanduslikud põhjused enam nii olulised. Samas ei taheta seda tegevust ka päriselt lõpetada. Seetõttu tõmmatakse veidi tagasi, aga kindlasti tehakse seda edasi.

Petr Jehlička

Kuidas linnastumine seda mõjutab?

Ei oska öelda, pole nii otse vaadanud. Eks linnadeski toodetakse palju toitu. Paljud inimesed elavad ju ka linnades eramaajades, mille aias saab söödavat kasvatada. Tšehhis toodetakse 30 protsenti isekasvatatud toidust linnavälistel põllumaadel, kuid siiski teevad seda linnainimesed.

Sellist isekasvatamist toetab praegu populaarsust koguv nn *foodie*'de kultuur, kus toiduaained ja ka näiteks telekokad on väga olulised. Need toetavad üksteist. Tšehhis on hulk naisprominente, kes räägivad teleprogrammides just aiandusest ja mitte söögitegemisest endast.

Ma arvan, et see on väga stabiilne fenomen. Kindlasti muutub see, mida inimesed kasvatavad. Olemas on ka moelained. Kui üldse, siis muutub see pigem populaarsemaks.

Kui palju toidukasvatamist üldse teaduslikult uuritakse?

Arenemas on terve uus noorte sotsiaalteadlaste põlvkond, kelle seas on selle teemaga tegelejaid terve hulk. Üks neist on ka Eestist pärit Lilian Pungas, kes teeb sel teemal oma doktoritööd.

Minu huvi selle teema vastu tekkis koos kolleeg Joe Smithiga, kelle abikaasa vanemad on pärit Poolast. Seetõttu käisid nad üsna tihti Poolas ja seal jäi talle silma, kui erinevalt inimesed elavad. Hiljem küsis ta minu käest, kas ka Tšehhis on nii, ja kui tuli välja, et on, siis tekkis ka akadeemiline huvi.

Enne kirjutati sellest teemast Lääne-Euroopa teaduskirjanduses väga vaesest ja raskustest. See ei klapi aga üldse sellega, mida me Poolas ja Tšehhis näeme. Inimesed ei ole ju vaesunud ega tegele põllundusega sellepärast, et neil ei ole raha. Nad tunnevad sellest hoopis mõnu. Sedalaadi tegevuse kirjeldami-

